

A fáradhatatlan természetkutató és tudománypszerűsítő

„[...] az igazi cserefát (*Quercus cerris*) a Székelyföldön soha nem láttam!”

/Bányai János, 1931./

Több mint száz tudományos és ismeretterjesztő szakdolgozatnak, jelzéssel vagy névtelenül megjelent mintegy félezer közérdekű írásnak szerzője, *Bányai János* (Kézdivásárhely, 1886-1971, Székelyudvarhely) korának legtermékenyebb szakírói közé tartozott. Élete legtevékenyebb időszakát *Székelyudvarhelyen* élte le, hol 1931 októberétől - tanári és geológusi tevékenysége mellett - 1944 nyaráig a *Székelység* c. folyóiratot (annak megszűnéséig) szerkesztette.

Az ásványtan és őslénytan *doktora* volt. 1938-ban megjelent a Székelyföld kincsei és csodás ritkaságai c. munkája, majd 1944 után kiadták a Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincsei c. művét.

Udvarhelyre helyezésekor ott találta *Haáz F. Rezsőt*, a nálánál alig három évvel idősebb tanárkollégát, kiről Osvát Kálmán *Erdélyi Lexikona* már 1928-ban megörökítette: „Székely néprajzi gyűjteményt alapított, melynek anyagát az 1927. évi berlini »Erdélyi Népművészeti Kiállítás« keretében bemutatta. Képei többnyire székely tárgyúak, néprajzi szempontból is figyelemreméltók.”

A festő és néprajzi gyűjtő tanáron kívül Bányai pályatársa volt - hiszen mindketten szerkesztői munkát is végeztek - *Tompa László* (1883-1964), a népének nehéz küzdelmes életére szüntelenül figyelő, természetszerető költő. Valamint itt élt a mindhármuknál fiatalabb *Tomcsa Sándor* író is (1924-1940 között a Brassói Lapok munkatársa), kinek műveiben szintén találkozunk az erdővel kapcsolatos témákkal.

Szükségesnek véljük Székelyudvarhely két világháború közötti szellemi életét igazoló „nagyjai”-ra hivatkozni, hogy annál élesebbnek tűnjék az a *gazdasági elmaradottság*, mely jellemezte a várost, és ez megnyilvánult pl. a faipar fejletlenségében is. Ugyanis ha az 1930. december 29. népszámlálást rövid vizsgálódás alá vetjük, kitűnik, hogy *Udvarhely megye faipara* a kutatott terület átlaga alatt volt, *a földművelésből élők pedig a legtöbbben voltak*:

Megye	Összlakosság	A faiparban foglalkoztatott összlakosság (keresők és eltartottak) és az összes népesség %-ában kifejezve
Háromszék	136 122	6 678
	100,0 %	4,9 %
Csík	145 806	6 719
	100,0 %	4,6 %

Maros	289 546	8 342
	100,0 %	2,9 %
Udvarhely	130 282	1 587
	100,0 %	1,2 %

/Recensământul general al populației României din 29 dec. 1930. vol. V. Bc. pg. XVI. és XVII./

Székelyudvarhely 8518 lakosa közül faiparból csak 383-an éltek (ebből kereső 187), míg Kézdivásárhelyen 356-an, de csak 5107 lakosból.

Arra is célszerű felfigyelni, hogy a vizsgált négy megye közül a jelzett időben a földművelés után faiparból Csík és Háromszék megyében éltek legtöbben, míg a másik két megyében a textil- és manufaktúraiparból.

A kutatott vidék *gazdasági elmaradottságát* természetesen nem a faiparban, hanem *az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak* részaránya jellemzi. E mutatót véve figyelembe Udvarhely, Csík és Maros megyék az országos és az erdélyi átlag alatt voltak. Háromszék a maga 7,5 %-os arányával messze túlhaladta Udvarhely megyét, hol az összlakosságból csak 3,6 % dolgozott az ipari és kereskedelmi vállalatokban /Anuarul Statistic al României, 1939 ei 1940. 42. és 380./ Ugyanakkor a 7 évnél idősebb lakosok közül országosan 42 % *analfabéta* volt, míg Udvarhely megyében a fenti lakosoknak csak 14,9 %-a nem tudott írni és olvasni. Tehát, a lakosság műveltsége és az iparosítás közötti egyenes kapcsolat nem mindig mutatható ki /uo. 92./.

Székelyudvarhely két világháború közötti fokozott gazdasági leromlását a fentiekén kívül össznépességének csökkenése is jelzi. Húsz év alatt ui. lakosainak a száma 10.244-ről a már említett 8.518-ra apadt. (Sepsiszentgyörgynél éppen fordított jelenséget tapasztalhatunk: népességének a száma 1910-ben 8.665 volt, 1930-ban pedig 10.818.)

Láttuk a város gazdasági életének néhány jellemzőjét. És most tallózzunk a „*Székelység*”-ben, melynek példányai gazdag erdészeti-vadászati népszerűsítő irodalmat őriznek. De megtaláljuk itt a *vízifűrészekre* vonatkozó írásokat is. Ezek közül a VI. évfolyam 3-4. számában megjelent *A megkövezett fűrész* c., humoros történetben a szerkesztő bizonyosan azt igyekezett kifejtetni, hogy az egyszerűnek vélt szerkezetek kezelésénél is szükséges a józanság: *a munka elvégzése előtti poharazgatás megbosszulja magát.*

Idézzünk néhány mondatot az élvezetesen megírt elbeszélésből:

„Szép derült reggelre viradt Szent Anna napja. Ekkorra tervezték - a Gálistvérek - a családias felszentelő ünnepséget.

Bé a lovakat a hámba, ki a kapun s a zabos sárkányok csak úgy poroztak [...]

Az erdő alatt lecsapó hideg levegő miatt-e, vagy másért, de a «háziszóttés»-es üveg hamar elékerüle a saroglya szénájából. Amire az *új fűrész* melletti rétre kitérnek már mindenikének erősen csillog a szeme. [...]

Az asszonyok meg az elemózsiát pakolták ki, erősen készült a berbécs nyáron sült [...] Az asszonyok kezdik noszogatni a férfiakat, hogy jöjjenek már, mert mind elszárad a jó falat.

A férfiak meg kínlódnak, tesznek-vesznek, de mintha az Istennilya ütött volna belé, csak nem akar megindulni a nagy kerék. Pedig már ugyancsak nem győzik törölni izzadt homlokukat.

Egymást kezdik okolni [...]"

És az írás záró mondatai:

„A méreg dolgozott-e vagy az előlegezett jó szilvoriom, elég az hozzá, hogy tehetetlenségükben egyszerre nagyon dühösen ott hagyják a teljes parádében álló s munkára előkészített fűrész s elmentükben mintegy hirtelen ötlettől megkapva visszafordultak s a kezeügyükbe eső kövekkel jól megdobálták az őket megcsúfoló, csökönyös fűrész s.

Így lett az előre kitervezett felszentelő lakomából a Gálok fűrésznek halotti tora.”

Szintén a „meccők” világába vezeti az olvasót az 1939-es évfolyamnak *A székely észjárás sokszínűségéről* c. írása, melyben bőségesen szerepelnek az olyan *szaktájszavak*, mint a *szegveli, szindeszka*: „- Hát, akkor legyen jó s futtassa sza meg ahajt azt a vastagabb *tóké*t, hogy lám a *szindeszka*kon küjjel, hány *csűrpadlás deszka* lesz belőle, mert én ennek a «meccőnek» nem hiszek, [...]” /uo. 91./.

Bányai folyóiratában *Székely szótár* cím alatt erdészeti-faipari népi szakkifejezéseket is közölt, pl. a *Mezőgazdasági eszközök részei Székelymuzsnán*, vagy *A növények népi vonatkozásai* című közleményekben. Góbéságok, vidám történetek előadására, félresikerült vadászatok kigúnyolására is sor került, nem felejtezve el a szomorú valóság bemutatásáról sem:

„- Mit főz vacsorára, szomszédasszony?

- Túrós puliszkát főznék, ha lisztem volna, de a túróm es elfogyott.”

/Közli: Albert István. Székelység II. 1932. 3-4. sz./

A szerény köntösben megjelent folyóiratban olyan kiadványok méltatására is sor került, mint a *Dr. Csiby Andor* által írt *A székely közbirtokossági vagyonyok eredete, történelmi és jogi fejlődése [...]* c. tanulmány /Gyergyószentmiklós, 1939./.

Ebben a szerző kifejtette, hogy a *közbirtokosságok* a használat és kezelés tekintetében közösségben hagyott magántulajdonok, melyekre jellemző:

- nem szolgáltak és szolgálnak községi közjöveldmi forrásokul, hanem a közösségben maradt egyes tulajdonosok érdekeit szolgálják;
- egyéni ingyenhasználat tárgyát képezték és képezik, ami azt jelenti, hogy az egyes résztulajdonosok minden ellenszolgáltatás nélkül élvezték és élvezik a közös nagyon használatait;
- bizonyos esetekben arányosításnak és felosztásnak tárgyát is képezték /uo. 18.,19./.

Az értékelés /Székelység, VIII. évf. 12. sz./ továbbá kiemelte a tanulmány azon részét, mely azt a téves felfogást cáfolta, miszerint a közbirtokosságok községi vagyonnak tekinthetők.

A *Székelység* 1939. évfolyama megemlékezett a Székelyföld első részletes leírójáról, *Lakatos István*ról, illetve annak latin nyelvű, a XVII. században ké-

szült munkájáról /39./ A III. évfolyam /1933/ pedig felelevenítette *Scheint G. Dániel*, medgyesi szász orvosnak 1833-ban Pesten kiadott *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen* [...] c. könyvét, melyben a szerző egy külön fejezetben ismertette a székelyföldi erdőket: a *Rika-t*, a *Mikó erdőt*, a *Pisztrángos és Vadas-t*, az ún. *Nagy-Erdő-t* stb. /9-10. sz./

Bányai János folyóiratában látott napvilágot *Imreh István* egyik fiataalkori írása, *A székely közbirtokosságaink kialakulása* c. dolgozata is /1944. május/, melyben a szerző a „közös” néven emlegetett székely vagyontörténelmi útját kísértc végig.

Természetesen maga *Bányai* is közölt a Székelységben. Például a *Lucs tó mejjéke Csíkban* c., természetvédelmi jellegű írását, ismertetve Erdély legnagyobb havasi lágját. „Innen írta le - idézzük a szakcikkból - a terület alapos átkutató botanikusa, *Nyarády Gyula* az égerfa egy új változatát (*Alnus incana* var. *minorifrons*) egy törpe növésű nyír (*Betula humilis*) s fekete ribiszke (*Ribes nigrum*) kíséretében. [...]” /IV. évf., 1934. 11-12. sz./

„A székely nép ünnepelte múzeumának jubileumát” olvashatjuk a *Keleti Újság* 1929. szept. 18-i számában. Az emlékünnepeyre pedig *Csutak Vilmos* szerkesztésében Sepsiszentgyörgyön megjelent az *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára* c. kiadvány, a két világháború közötti korszak magyar szellemi életének egyik legjelentősebb tudományos munkája, melynek szerzői között ott találjuk *Bányai Jánost* is.

Az *Emlékkönyvből* csak első látásra hiányzik az „erdő”, a „fa”, mert írásának egyrésze erdészeti- és faipartörténeti jelentőségű is. *Dr. Moesz Gusztáv* Gombák a Székelyföldről c. írása például a vidék erdőinek jobb megismerését is szolgálta, *Szakács Péter* közleménye (A Székelyföld ipara) pedig a faiparról is tájékoztatást ad. Meg kell említenünk *Bogáts Dénes* Háromszéki helynevek c. dolgozatát, melyben a szerző *irtásneveket* közölve, az egykori *magánerdők* létezését igazolta. Hasonlóképpen szólnunk kell *Kós Károly* gazdagon illusztrált dolgozatáról (*A székely ház*), mert ennek alapanyaga a fa, és amit erről írt, az maradandó értékű: „Külseje méltóságosan egyszerű, becsületes szerkezettel, kevés fajta anyaggal felépítve, cifrázkodás nélkül komoly; belseje színes, de nem rikító, vidám, de nem léha, gazdag de nem hivalkodó” /659./

Fejezetünk bevezetéseképpen megemlítettük Székelyudvarhely - és egyben a kutató vidék - gazdasági életének pangását *Bányai János* odaköltözésekor, kinek elévülhetetlen érdeme, hogy ilyen körülmények közt is honismereti folyóiratot tudott huzamosabb ideig szerkeszteni és kiadni, melynek értékéből semmit sem von le az, hogy *Váczy Leona* idézett összeállításába nem vették be. Azt pedig, hogy - az akkor dühögő gazdasági válság hatásának is betudhatóan - a város fejlődése leállt, kicseng *Szemlér Ferenc Udvarhely* c. versének alábbi sorából is:

„Csak percek teltek és nem évek,
s tudtam, ha egyszer visszatérek,
semmi sem változott.”